

БІБЛІОТЕКИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2024.01.003>
УДК 001.89: 004.9

Наталія Самохіна,

<https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,
кандидатка технічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу наукової організації електронних інформаційних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Інна Пелюховська,

<https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,
молодша наукова співробітниця,
відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

Академічні наукові видання у централізованій інфраструктурі відкритих публікацій

Мета статті – аналіз стану інтеграції наукових періодичних видань Національної академії наук України у світовий наукометричний простір, розгляд основних міжнародних баз даних, доступних українським науковим виданням, зокрема, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Реферативної бази даних «Україніка наукова», виокремлення принципів сучасних тенденцій розвитку науки. **Методи дослідження.** Застосовувалася низка наукових підходів та методів – теоретичний, системний, структурний підходи; методи порівняльного та логічного аналізу, класифікаційний метод, джерелознавчий аналіз, аналіз веб-сайтів. **Наукова новизна** полягає в розкритті готовності входження наукових видань Національної академії наук України у міжнародний наукометричний простір – наявність ISSN, міжнародного цифрового ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), веб-сайту видання, які є необхідними умовами для включення журналу до міжнародних наукометричних баз та пошукових систем; у висвітленні індексування академічної наукової періодики у найбільших у світі реферативно-бібліографічних та наукометричних базах даних Scopus та Web of Science, участі наукових журналів Національної академії наук України у системі Open Journal Systems (OJS). **Висновки.** Важливим інструментом оприлюднення та розповсюдження результатів наукових досліджень є їх розміщення у журнальних виданнях, зокрема у наукових періодичних виданнях Національної академії України як найбільш динамічній складовій інформаційного простору. Саме тому журнальні статті стають пріоритетним джерелом отримання інформації та об'єднання знань з усіх галузей науки, посідають важливе місце в системі наукових комунікацій.

К л ю ч о в і с л о в а: науковий інформаційний простір, відкритий доступ, індексація наукових матеріалів, реферативно-бібліографічна та наукометрична бази, міжнародний цифровий ідентифікатор, наукові періодичні видання Національної академії наук України.

Актуальність теми дослідження. Зміни, що відбуваються у сучасному світі, підштовхують наукові бібліотеки до переоцінки своєї ролі у суспільстві, до розуміння того, що вони стають невід'ємною частиною не лише інформаційної діяльності, а й системи наукової міжнародної комунікації. Бібліотеки виступають важливим посередником у процесі поширення наукового знання. Сучасні науковці публікуються у міжнародних виданнях, беруть участь у міжнародних програмах, презентують результати своїх досліджень на міжнародних науково-практичних конференціях та інших заходах, здійснюють дослідження за кордоном.

Сучасні тенденції розвитку науки ґрунтуються на таких принципах: єдність міжнародного наукового інформаційного простору як комунікаційного середовища, що реалізується шляхом інтеграції наукових видань у міжнародні наукометричні бази даних; відкритий доступ, інтеграція наукових періодичних видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій; наукове співробітництво у різних вимірах. Тому актуальності набувають питання впровадження сучасних інформаційних технологій, використання можливостей віртуальних інформаційних ресурсів, організація електронних видань, представлення в електронному вигляді паперової видавничої продукції. Друковані чи електронні періодичні видання є необхідним елементом розвитку науки, технологій, засобом здійснення комунікації між ученими. Індикація у відповідних наукометричних базах даних виступає показником статусу журналу, відповідності міжнародним стандартам якості. Наукові журнали проходять строгий відбір за критеріями, які відображають редакційну політику, вимоги до подання наукового матеріалу та представлення журналу в мережі. Наукометричний показник є одним із параметрів оцінювання того чи іншого наукового видання. [2; 9].

В Україні зроблено суттєві кроки щодо інтеграції національної науки у світовий дослідницький та наукометричний простори. Саме тому розвиток теми, пов'язаної з входженням наукових видань до міжнародних баз даних реферування та індексування є надзвичайно актуальним, адже це дає можливість нашій країні розкривати свій науковий потенціал на рівні передових країн світу.

Мета статті – аналіз стану інтеграції наукових періодичних видань видань Національної академії наук України (далі НАН України) у світовий наукометричний простір, розгляд основних міжнародних баз даних, доступних українським науковим виданням, зокрема, Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Реферативної бази даних «Україніка наукова», виокремлення принципів сучасних тенденцій розвитку науки.

Аналіз досліджень та публікацій. У наш час значно зростає увага українських вчених до проведення загальних та галузевих наукометричних досліджень. Адаптації науки до міжнародного інформаційного простору та ролі бібліотеки у вирішенні цього питання присвячено чимало робіт. Сучасна українська інформаційна галузь охоплює значний пласт наукових досліджень теоретичних, прикладних аспектів розвитку наукової періодики в системі наукової комунікації, зокрема узагальнення наукометричних, бібліометричних досліджень, серед

яких слід виокремити публікації А. Білошицького, Р. Влоха, В. Бикова, І. Бурової, Л. Костенка, К. Лобузної, А. Петрушки, О. Спіріна, Г. Шемаєвої, Т. Ярошенко, Я. Яцківа та багатьох інших українських учених. Окремі аспекти даної проблематики розглядають О. Бруй, С. Головаха, О. Матвєєва, І. Соколова. В проблемному полі виявлення закономірностей критеріїв оцінювання міжнародних наукометричних баз заслуговують на увагу наукові дослідження зарубіжних учених: Д. Бернала, Ю. Гарфілда, Р. Прайса, Дж. Каура та ін. Однак, сьогодні особливого значення для осмислення важливості інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу документальних комунікацій набувають питання відображення наукових публікацій у структурі сучасних інформаційних комунікацій, зокрема, дослідження інтеграції наукових періодичних видань НАН України у світовий наукометричний простір.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після оприлюднення наказу МОН України від 15.01.2018 р. № 32 «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», який визначив вимоги до фахових журналів загальноприйнятї у світовій практиці, українська наукова спільнота активізувала діяльність щодо входження в міжнародний науковий простір. Передусім прискорилося включення до профільних міжнародних наукометричних баз даних, створення веб-сайтів видань з українським і англійським інтерфейсами, присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора DOI, розміщення на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України тощо. Проте, процес української наукової інтеграції характеризується певною неоднорідністю, що значною мірою визначається специфікою різних галузей знань [2; 9].

На сьогодні установами НАН України здійснюється випуск 318 назв періодичних видань – журналів, збірників наукових праць, альманахів, часописів тощо. Всі вони представлені в інформаційному ресурсі НБУВ «Наукова періодика України». Із цих видань, понад 90 журналів та 45 збірників наукових праць започатковані за участі НАН України як юридичної особи. Входження НАН України до складу співзасновників надає виданню право вважатись академічним виданням, брати участь у Програмі підтримки журналів НАН України, виконавцем якої є Видавничий дім "Академперіодика" НАН України, бути виданим під грифом НАН України. Решта видань (понад 160) – це періодичні видання установ НАН України [9].

Нами було проаналізовано стан включення академічних наукових видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій, а саме:

- наявність ISSN (міжнародного стандартного номеру періодичного видання), який є необхідним елементом вихідних даних періодичних видань та засобом ідентифікації. ISSN є обов'язковим для кожного наукового періодичного видання, а також обов'язковим для включення видання до будь-яких міжнародних баз даних або електронних бібліотек;
- наявність міжнародного цифрового ідентифікатора DOI наукового видання. Цифровий ідентифікатор об'єкта – це сучасний стандарт позначення інформації

в мережі Інтернет, який використовується усіма найбільшими міжнародними науковими організаціями та видавництвами. На даний час ідентифікатор DOI є найбільш надійним і всесвітньо визнаним засобом ідентифікації та пошуку наукових даних, розміщених у мережі Інтернет. Наявність DOI – необхідна умова для включення журналу до міжнародних наукометричних баз (зокрема, Scopus, Web of Science) та пошукових систем;

- наявність вебсайту наукового журналу, на якому представлено всю необхідну інформацію про видання. Вебсайт є обов'язковим атрибутом будь-якого наукового журналу, який претендує на включення до міжнародних інформаційно-аналітичних баз та пошукових систем. На сайті видання повинна бути зазначена приналежність українського наукового журналу до відповідної категорії («А», «Б» або «В» (нефахові)), перелік міжнародних баз даних реферування та індексування, до яких входить наукове періодичне видання, сайт журналу повинен існувати окремо англійською та основною мовою видання тощо [3; 5];

- участь у системі OJS, що є надзвичайно гнучкою редакторською системою управління та публікації журналів, яку можна безкоштовно завантажити і встановити на локальному веб-сервері. OJS забезпечує якісну індексацію опублікованих наукових матеріалів у мережі Інтернет, автоматизованих наукометричних каталогах (наприклад, Google Scholar), дає змогу відслідковувати статистику завантажень статей, переглядів, цитувань тощо [6; 7].

У процесі аналізу стану інтеграції академічних наукових журналів у світовий наукометричний простір та внесення гіперпосилань до міжнародних інформаційно-аналітичних баз, пошукових систем було встановлено, що з 318 наукових видань НАН України: 55 журналів включені до БД Scopus; 29 видань включені до БД Web of Science; 66 журналів беруть участь у системі OJS; 52 журнали належать до категорії «А»; 137 наукових видань – до категорії «Б»; 68 журналів – до категорії «В» (нефахові). Лише 26 академічних видань НАН України одночасно індексується в Scopus та Web of Science. Природничий журнал «Chemistry & Chemical Technology», що випускається Інститутом хімії та хімічних технологій НАН України, тримає пальму першості вже багато років.

Водночас із 318 наукових періодичних видань НАН України: 16 журналів не мають ISSN; 127 видань не отримали унікальний код DOI; 36 журналів не організували свого вебсайту; в 45 наукових видань відсутня (або частково відсутня) інформація про журнал, а у 8 виданнях відсутні електронні архіви номерів в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України» НБУВ [6].

Було також проаналізовано стан включення академічних наукових видань до міжнародних наукометричних баз даних Index Copernicus, DOAJ та Реферативної бази даних «Україніка наукова».

Міжнародна онлайн наукометрична платформа Index Copernicus (Польща) (IC) здійснює традиційне індексування, ранжування, реферування наукових публікацій, оцінювання наукової якості журналів, а також є платформою для наукового співробітництва, реалізації спільних наукових проєктів. Створена у 1999 р. з метою просування досягнень науки та підтримки національного, міжнародного

співробітництва між науковцями, видавцями наукових журналів і науковими організаціями. Щорічно у співробітництві з відповідальними секретарями усіх серій видання заповнюється анкета, запропонована наукометричною базою. Також щорічно отримуються результати оцінювання, які ретельно аналізуються та використовуються для покращення якості видання. Вступ до Index Copernicus (IC) дає змогу ознайомити з науковими дослідженнями зарубіжну наукову спільноту [1].

База даних має кілька інструментів оцінки продуктивності, які уможливають відстеження впливу наукових публікацій, окремих вчених або науково-дослідних установ. Зокрема:

IC Journals Master List – на обліку перебуває більше 5000 наукових журналів з усього світу, у т. ч. близько 30 українських журналів.

IC Publishers Panel – для редакторів, що використовують панель для відбору, придбання, редагування статей у журналах; інструмент забезпечує модерування сайту журналу для управління базою статей, авторів, рецензентів і підписників.

IC Scientists – для дослідників з різних країн, котрі надають свої портфоліо з можливістю поділитися своїми досягненнями та оцінити здобутки інших вчених, а також подати заявку на участь у науково-дослідному проєкті. Індивідуальний профіль автора показує його науковий потенціал, а також гарантує відстеження актуальної наукової інформації, допомагає в пошуку іноземних співавторів у дослідженнях.

IC Institutions – для наукових установ, науково-дослідних інститутів, університетів та інших організацій, що здійснюють науково-дослідну роботу. Система дає змогу архівувати і багатовимірно аналізувати досягнення вчених від імені установи, забезпечує доступ до зовнішніх баз даних і додаткових інструментів для наукової співпраці [1].

Щоб потрапити до бази даних Index Copernicus, журнали реєструються у науковій базі IC Journals Master List, проходять строгу та багатопараметричну оцінку.

Для зазначеної бази даних міжнародні експерти розробили модель ICI Publishing Stars. Вона допомагає вибирати ключові параметри, яким повинні відповідати наукові журнали. В комплексі ці параметри визначають:

якість наукового журналу визначається на підставі рівня виконання критеріїв у конкретних функціональних галузях наукового журналу;

вплив наукового журналу визначається на основі рівня цитованості журналу і відображає ступінь авторитету журналу в науковому світі та динаміку його впливу [1].

Index Copernicus складає власний імпаکت-фактор: щорічно проводить детальну експертизу журналів, включених до власної бази даних. Представляє тільки метадані статей журналу (назва, анотація, автори, ключові слова, список літератури), при бажанні видавництво може публікувати посилання на повні тексти статей свого журналу. Кожен журнал у базі отримує свій показник ICV (Index Copernicus Value). Index Copernicus можна назвати однією з найбільш «демократичних платформ». Реєстрація у ній безкоштовна. Близько 90% наукових журналів України (при дотриманні всіх правил подання заявок) з успіхом проходять

процедуру оцінки якості і потрапляють до бази. До Index Copernicus входять 170 з 318 журналів НАН України.

DOAJ – це міжнародний мультидисциплінарний каталог журналів відкритого доступу, який індексує і забезпечує вільний доступ до повних текстів рецензованих наукових та академічних журналів з різних галузей знань. Цей каталог прагне охопити усі відкриті наукові журнали, котрі дотримуються загальних принципів якості наукових видань, що сприяє їх поширенню, використанню та популяризації руху відкритого доступу [4]. Для деяких журналів надана можливість пошуку за статтями. Як пошукові критерії можна використовувати: назву журналу, заголовок статті, ISSN, ім'я автора, ключові слова або слова з анотації. Також можливий одночасний пошук за всіма перерахованими критеріями або пошук за логічним поєднанням двох пошукових термінів. Засновником DOAJ є Університет Лунда (Швеція). До DOAJ входять 54 журнали НАН України.

Реферативна база даних (далі РБД) «Україніка наукова» – національний інформаційний ресурс, єдина у країні універсальна база даних, що містить бібліографічні описи та реферативну інформацію про українські наукові публікації з усіх галузей знань (природничі, технічні, суспільні, економічні, гуманітарні, медичні науки). Мови: українська, російська, англійська. Глибина ретроспективи: від 1997 р. і по сьогоднішній день. Доступ: вільний (через Інтернет). Започаткована у 1998 р. НБУВ та Інститутом проблем реєстрації інформації (далі ІПРІ) НАН України у рамках корпоративного проєкту зі створення національної системи реферування наукової літератури. РБД «Україніка наукова» призначена для: висвітлення та доведення до світової спільноти результатів наукової діяльності українських учених; пропагування доробку українських дослідників з новітніх напрямів наукового знання; розкриття теоретичного надбання та досвіду у сфері наукових розробок сучасних колективів, науково-дослідних та освітніх інституцій. Ресурси РБД слугують також для ґрунтовного аналізу сучасного стану наукових досліджень в Україні й цільового прогнозування тенденцій розвитку наукового знання [8].

Серед інших українських наукових реферативних баз РБД «Україніка наукова» вирізняється універсальним тематичним наповненням (охоплює всі галузі знання); різноманітністю об'єктів реферування (періодичні та продовжувані видання, монографії, збірники наукових праць, автореферати дисертацій, препринти тощо); загальнодоступністю та варіативністю каналів розповсюдження (вільний доступ в Інтернеті, видання на її основі чотирьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело» та його щорічного кумулятивного випуску на CD- та DVD-ROM) [8].

РБД «Україніка наукова» формується на засадах партнерської взаємодії НБУВ і ІПРІ НАН України з бібліотечними, інформаційними, науково-дослідними, освітніми й іншими установами. Кумуляція та централізована підтримка результатів розподіленого реферування документів-першоджерел виконується за єдиною методикою. Нові записи в РБД виставляються щомісяця, що дає змогу оперативно інформувати користувачів у мережі Інтернет. Лінгвіс-

тичне забезпечення РБД ґрунтується на Рубрикуаторі НБУВ, який враховує структуру науки, її понятійний апарат та відображає всі галузі сучасного знання. Використання Рубрикуатора дає змогу реалізовувати зручні пошукові функції РБД, особливо під час предметного пошуку [8]. Система пошуку РБД «Україніка на-Цукова» уможливує використання будь-якого з-посеред низки її пошукових елементів: прізвище автора (співавторів, редакторів, укладачів та інших осіб); назву публікації; ключові слова (будь-яке слово з бібліографічного опису або тексту реферату); галузь знання; назву періодичного видання; індекс Рубрикуатора НБУВ; рік та вид видання. На наступному етапі пошуку користувач може перейти за наявними посиланнями до інших електронних ресурсів НБУВ (каталогів, а також до повних текстів публікацій, які є в інформаційному ресурсі «Наукова електронна бібліотека НБУВ», зокрема авторефератів дисертацій за 1998–2011 рр., та до електронної бібліотеки «Наукова періодика України»). Так само, наявність у реферативному записі шифру зберігання книги або журналу в основному книгосховищі НБУВ спрощує замовлення літератури для віддалених користувачів. Пошукові можливості, реалізовані в РБД «Україніка наукова», періодично удосконалюються й корегуються [8].

На основі РБД провадяться бібліометричні дослідження, спрямовані на вивчення динаміки надходження, видового розподілу, тематичного наповнення документів, публікаційної активності окремих учених і наукових установ, визначення пріоритетних напрямів у різних галузях наукового знання. Особливого значення набуває можливість використання РБД «Україніка наукова» у наукометричних дослідженнях, зокрема, щодо рейтингування наукових фахових видань України за ступенем їх інтегрованості в систему наукових комунікацій тощо. РБД «Україніка наукова» представлена у вільному доступі на порталі НБУВ, адмініструється фахівцями Інституту інформаційних технологій НБУВ та підтримується з використанням ПЗ ІРБІС-64. Мова інтерфейсу – українська [8]. У РБД «Україніка наукова» індексуються 150 журналів НАН України.

Висновки. Таким чином, в умовах інформаційного суспільства інтеграція академічних видань України у міжнародний науковий інформаційний простір є пріоритетним напрямом розвитку наукової періодики. Основною запорукою інтеграції академічних наукових періодичних видань у централізовану інфраструктуру відкритих публікацій є якісна редакційна політика, наявність кваліфікованих авторів, універсальність мови представлення. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського активно працює над пошуком подальших шляхів інтеграції наукових видань бібліотеки у світове наукове співтовариство.

Список бібліографічних посилань

1. Бібліотека ім. Л. Каніщенка західноукраїнського національного університету : вебсайт. URL: <http://library.wunu.edu.ua/index.php/uk/component/content/article/3309-index-copernicus>
2. Бутова І. В. Інтеграція університетських наукових видань до світового наукового простору. *Науково-дослідна діяльність наукової бібліотеки Маріупольського державного університету*. Матеріали IV наук.-метод. семінару (25 лют. 2016 р.). Маріупольський державний університет. Маріуполь, 2016. С. 18–23.

В0%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%C2%BB [In Ukrainian].

9. Yatskiv, Ya. S. (2013). Suchasnyi stan ta problemy ukrainскоi akademichnoi naukovoї periodyky [Current state and problems of Ukrainian academic scientific periodicals]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsiinomu prostori*, 8, 5-14. [In Ukrainian].

Nataliia Samokhina,

<https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,

Candidate in Technical Sciences, Senior Researcher,

Head of Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Інститут інформаційних технологій

Inna Pelukhovska,

<https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,

Junior Researcher,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ACADEMIC SCIENTIFIC EDITIONS IN THE CENTRALIZED INFRASTRUCTURE OF OPEN PUBLICATIONS

The purpose of the article is to analyze the state of integration of the electronic archive of scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine into the global scientometric space, to consider the main international databases available to Ukrainian scientific publications, in particular Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, the Reference Database "Ukraine scientific", setting out the principles of modern trends in the development of science. **Research methods.** A number of scientific approaches and methods were applied – theoretical, systemic, structural approaches; methods of comparative and logical analysis, classification method, source analysis, and website analysis. **The scientific novelty** consists in analyzing the readiness of scientific editions of the National Academy of Sciences of Ukraine to enter the international scientometric space – the presence of an ISSN, an international digital identifier DOI, a website of the publication, which are necessary conditions for including the journal in international scientometric databases and search engines; in the coverage of the indexing of academic scientific periodicals in the world's largest abstract-bibliographic and scientometric databases Scopus and Web of Science, participation of scientific journals of the National Academy of Sciences of Ukraine in the Open Journal Systems. **Conclusions.** An important tool for publicizing and disseminating the results of scientific research is their placement in journal publications, in particular in scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine as the most dynamic component of the information space. That is why journal articles become a priority source of obtaining information and combining knowledge from all branches of science and occupy an important place in the system of scientific communications.

Keywords: scientific information space, open access, indexing of scientific materials, reference-bibliographic and scientometric databases, international digital identifier, scientific periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023 р.